

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕДУРАХ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ

THE USE OF MODERN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN DOCUMENT LEGALIZATION PROCEDURES

Манько Д.Г., д.ю.н., професор, завідувач кафедри державно-правових дисциплін,
Міжнародний гуманітарний університет

Устинов Д.М., аспірант кафедри державно-правових дисциплін,
Міжнародний гуманітарний університет

У статті проаналізовано особливості впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у легалізаційну діяльність, зокрема в аспекті підтвердження чинності документів.

Проведено класифікацію інформаційно-комунікаційних технологій (технологічних алгоритмів у праві), які слід використовувати у сфері легалізації документів, та запропоновано виокремлювати дві групи: технології асистансу та технології впровадження.

До технологій асистансу, які виконують допоміжну роль у процесах легалізації документів, слід відносити: 1) електронні бази даних; 2) комп'ютерні програми на основі штучного інтелекту для роботи з нормативно-правовими актами; 3) комп'ютерні програми забезпечення комунікації та правових консультацій.

До технологій впровадження, завдяки використанню яких здійснюється безпосередня легалізація документів, слід відносити: 1) електронну печатку, електронну позначку часу, електронний підпис, електронну ідентифікацію особи, оцінку відповідності та ін.; 2) спеціалізовані платформи для здійснення окремих видів легалізації документів.

Визначено напрями практичної реалізації завдань імплементації інформаційно-комунікаційних технологій у сферу легалізації документів, а саме: впровадження ефективних систем електронного документообігу для прискорення опрацювання юридичних документів; розвиток електронних процедур, подання документів онлайн і відстеження процесу розгляду звернень; використання LegalTech-рішень для автоматизації юридичної аналітики та підготовки документів; впровадження електронних платформ, державних реєстрів і баз даних для доступу до юридичних послуг, швидкого отримання інформації про правовий статус документів; забезпечення цифрової ідентифікації для участі в легалізаційних процедурах; інтеграція з міжнародними платформами (наприклад, EU e-Justice Portal) для взаємного визнання документів у ЄС; уніфікація вимог і гармонізація національних процедур із міжнародними стандартами.

Ключові слова: апостиляція, інформаційно-комунікаційні технології, електронний документ, електронний підпис, консульська легалізація, юридичний документ.

The article analyzes the features of the implementation of information and communication technologies in legalization activities, in particular in the aspect of confirming the validity of documents.

A classification of information and communication technologies (technological algorithms in law) that should be used in the field of document legalization is carried out, and it is proposed to distinguish two groups: assistance technologies and implementation technologies.

Assistance technologies that play a supporting role in document legalization processes include: 1) electronic databases; 2) computer programs based on artificial intelligence for working with regulatory legal acts; 3) computer programs for communication and legal consultations.

The implementation technologies, thanks to which direct legalization of documents is carried out, include: 1) electronic seal, electronic time stamp, electronic signature, electronic personal identification, conformity assessment, etc.; 2) specialized platforms for carrying out individual types of document legalization.

Directions for the practical implementation of the tasks of implementing information and communication technologies in the field of document legalization have been determined, namely: implementation of effective electronic document flow systems to accelerate the processing of legal documents; development of electronic procedures, online submission of documents and tracking the process of considering applications; use of LegalTech solutions to automate legal analytics and document preparation; implementation of electronic platforms, state registers and databases for access to legal services, quick receipt of information about the legal status of documents; ensuring digital identification for participation in legalization procedures; integration with international platforms (for example, EU e-Justice Portal) for mutual recognition of documents in the EU; unification of requirements and harmonization of national procedures with international standards.

Key words: apostille, information and communication technologies, electronic document, electronic signature, consular legalization, legal document.

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасний світ переживає суттєві зміни в організації процесів комунікації. Вплив інформаційних технологій проявляється в усіх можливих сферах суспільного життя, особливо актуальність цифровізація має для модернізації легалізаційної діяльності.

Легалізаційні процедури забезпечують визнання та прийняття офіційних документів (свідоцтв, дипломів, сертифікатів, договорів) у закордонних органах та є обов'язковою умовою для правомірного використання документів за межами держави їхнього походження.

Правовідповідні результати легалізації документів сприяють освітній мобільності, дозволяють здійснювати міжнародні правочини (вступ у спадщину, оформлення шлюбу, відкриття бізнесу) на законних підставах. Легалізовані документи забезпечують доказову силу у судових процесах та інших правових процедурах за кордоном, виступаючи основою захисту прав та інтер-

есів громадян і юридичних осіб у різноманітних правовідносинах.

Відтак, загальнотеоретичний аналіз особливостей використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процедурах легалізації документів вбачається актуальним напрямом наукових розробок.

Аналіз останніх публікацій. Дослідження окремих питань, пов'язаних із цифровізацією правової сфери та легалізаційною діяльністю, займалися як вітчизняні науковці, зокрема Т. І. Баранова, О. О. Білик, І. І. Дахно, Г. С. Дьомкіна, О. О. Денисова, Т. В. Журенок, Б. А. Заплотинський, Н. В. Кушакова-Костицька, Р. І. Радейко, Р. О. Стефанчук, Н. А. Трінтіна, В. В. Фрончок, так і зарубіжні: Д. Барнет, Б. Хіббітс, А. Соарес та інші.

Мета дослідження – розкрити правову природу та роль сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процедурах легалізації документів, провести класифікацію зазначених технологій у сфері підтвердження чинності документів.

Виклад основного матеріалу. Імплементация інформаційно-комунікаційних технологій у сферу легалізаційної діяльності в Україні є необхідною умовою її адаптації до сучасних реалій, забезпечення правової визначеності, доступності та інтеграції в систему глобальної комунікації. Це створює передумови для ефективного функціонування правової системи та сприяє захисту прав громадян в умовах цифрової трансформації.

З цього приводу Р. О. Стефанчук слушно зазначає, що «...сьогодні людство живе у період стрімкої зміни суспільних відносин, що зумовлено створенням і бурхливим розвитком інформаційних технологій. Якщо проаналізувати історію, то подібний злам соціальних взаємозв'язків, який так глибоко вплинув на рівень та якість життєбуття, можна порівняти хіба що із винайденням писемності» [7, с. 31].

Доцільно припустити, що поєднання технологій і права є цілком закономірним процесом еволюційного розвитку та відображає об'єктивні закономірності.

Бернард Хіббітс, досліджуючи взаємозв'язок технології та права, підкреслює: «...право значною мірою народилося в технологіях, зокрема в комунікаційних технологіях. Винахід писемності уможливив появу права, його чітке визнання та інтерпретацію як узгодженої сукупності деконтекстуалізованих правил, на відміну від простого “звичаю”, як це робилося раніше. Переставши бути просто соціальним процесом, воно стало текстом принципів, що мали самостійну вагу» [13].

Враховуючи високу соціальну цінність юридичної діяльності, її розвиток невід'ємно пов'язаний із використанням новітніх здобутків технологічної сфери.

На думку Н. А. Трінтіної, «...інформаційні технології відіграють величезну роль в сучасній юридичній діяльності. Завдяки інформаційним технологіям вдалося домогтися прискорення прийняття юридичних рішень, удосконалено процес пошуку і систематизації доказів, а юристи отримали можливість в будь-який момент знайти всі необхідні відомості щодо актуальних законів та правових актів. Подальша інтеграція інформаційних технологій в галузі правової діяльності дозволить значно скоротити час, що витрачається на прийняття рішень в межах конкретної правової ситуації, поліпшити якість і виробити правильне рішення» [8, с. 92].

Слід пам'ятати, що цифровізація юридичної діяльності пов'язана не лише зі спрощеннями, які, безумовно, теж є важливими важелями, але й зі створенням нових комунікаційних платформ для трансляції інформації, пов'язаної з вирішенням конкретних юридичних справ, присутністю державних інституцій у цифровому просторі та ін.

Так, В. Фрончко обґрунтовує: «...сьогодні в українському правовому полі практично немає такого виду юридичної діяльності, де б не використовувалися комп'ютеризація, комп'ютерні технології та Інтернет. Автоматизація багатьох суспільних процесів набуває шалених обертів. Стосується це і юридичної професії. Цифрові комп'ютерні технології в юридичній сфері розвиваються за такими напрямками: автоматизація типових юридичних послуг, застосування юридичних онлайн-сервісів, “діджиталізація” державних послуг та надання їх в режимі онлайн, перехід до системи електронного правосуддя, моделювання юридичних рішень на основі штучного інтелекту та ін. З приходом цифрових технологій юриспруденція раціоналізується. Повсюдно застосовується автоматизація юриспруденції: вебботи, конструктори-шаблони, скрипти, пошукові системи моніторингу реєстраційних даних та даних судового реєстру, електронні бази законодавчих актів, інтелектуальні інформаційні системи і багато чого іншого [10, с. 145].

Більш того, сьогодні в мережі Інтернет складається особлива система відносин, пов'язаних з інформаційно-комунікаційними технологіями. Аналізуючи природу правовідносин у мережі Інтернет, Р. С. Еннан обґрунтовує виокремлення таких ознак: «1) обмін інформації відбувається в електронній цифровій формі; 2) віддаленість суб'єктів цих відносин у просторі; 3) наявність суб'єктів, які не ініціювали ці відносини, проте мали організаційно-технічну можливість здійснити вплив на них; 4) використання програмного забезпечення, технічних стандартів і протоколів; 5) схильність цих відносин до саморегуляції; 6) технологічна складність мережі Інтернет; 7) поширені можливості порушення інформаційних прав суб'єктів цих відносин; 8) технічний, культурний та освітній ценз суб'єктів цих відносин» [3].

Розглянуті положення підкреслюють не тільки якісні зміни, що відбуваються у системі соціальних відносин, але й затребуваність використання інформаційних технологій у праві.

Чинним законодавством України регламентовано поняття «інформаційно-комунікаційні технології». Так, Законом України «Про Національну програму інформатизації» від 01.12.2022 р. встановлено: «...інформаційно-комунікаційні технології – результат інтелектуальної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік та послідовність виконання операцій для збирання, обробки, накопичення та використання інформаційної продукції, надання інформаційних послуг» [6].

Не вдаючись до теоретичного дискурсу з приводу співвідношення понять «інформаційні технології» та «інформаційно-комунікаційні технології», які, на нашу думку, є синонімічними терміно-поняттями, у цій статті будемо відштовхуватися саме від закріпленого в законі терміна задля позначення окремих технологічних складових питань, пов'язаних із легалізацією документів.

Водночас, аналізуючи зарубіжні дослідження у зазначеній сфері, слід звернути увагу на наукові розробки Джереми Баррета, який, розкриваючи особливості взаємозв'язку алгоритмів, права та технологій, обґрунтував: «...під технологічними алгоритмами слід розуміти поєднання програмної та апаратної складової з можливостями штучного інтелектуального розвитку, спрямовані на досягнення встановлених цілей. До основних технологічних алгоритмів належать: штучний інтелект (*Artificial Intelligence*) – системи машинного навчання, здатні виконувати завдання, які зазвичай вимагають інтелекту людини; технології блокчейну (*Blockchain Technologies*) – технології, що лежать в основі цифрових валют і транзакцій, які забезпечують, перевіряють та обробляють дані транзакцій; інтернет-речі (*Internet of Things*) – система взаємозв'язаних на основі інтернету різноманітних «розумних» фізичних пристроїв, транспортних засобів, будівель тощо, які дозволяють цим об'єктам збирати й обмінюватися даними; поведінкова та прогнозована аналітика (*Behavioural and Predictive Analytics*) – аналіз великих і різноманітних наборів даних для виявлення прихованих моделей, невідомих кореляцій, уподобань клієнтів тощо, щоб допомогти приймати обґрунтовані рішення» [11].

Запропоновані Д. Барретом положення вказують на доцільність виокремлення такого термінопоняття, як «технологічні алгоритми в праві», під якими слід розуміти сукупність техніко-технологічних продуктів (електронні документи, електронний підпис, допоміжні для юристів комп'ютерні програми, електронні бази даних нормативно-правових актів і договорів, електронні майданчики вирішення юридичних спорів, юридичні чат-боти та ін.), які використовуються в правовій сфері. І якщо закріплений нормами закону термін «інформаційно-комунікаційні технології» має загальний характер (може належати до будь-якої сфери), то термін «технологічні алгоритми в праві» фіксує конкретну прив'язку до юридичної діяльності.

Визначившись із підходами до розуміння технологічної складової, проаналізуємо вихідні засади сучасного розуміння процедур легалізації документів.

Сутність легалізації документів розкривається у процесах підтвердження дійсності (чинності) документів і підписів, печаток, штампів, що їх скріплюють, а також встановлення відповідності вимогам закону країни їх походження. Цей вид легалізаційної діяльності здійснюється в таких формах: нотаріальне засвідчення, апостиляція, консульська легалізація. Особливий порядок визнання чинності документів регулюється міжнародними угодами про правову допомогу, якими передбачено скасування або спрощення процедур апостиляції та консульської легалізації.

Із наведеної інформації стає зрозуміло, що об'єктом легалізації в цьому випадку є юридичні документи, а метою цієї процедури – возведення у стан, що відповідає чинному законодавству та вимогам окремих порядків документообігу.

Враховуючи суттєвий вплив сучасних процесів цифровізації на правову сферу, не викликає сумнівів, що і в площині здійснення легалізаційної діяльності ми можемо прогнозувати можливість широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій, більш того – нормативні засади для цього вже сформовано.

Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначено: «Електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа ... державне регулювання у сфері електронного документообігу спрямовано на: реалізацію єдиної державної політики електронного документообігу; забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів електронного документообігу; нормативно-правове забезпечення технології оброблення, створення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів» [4].

Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» встановлено, що «електронна довірча послуга – електронна послуга, що надається для забезпечення електронної взаємодії двох або більше суб'єктів, які довіряють надавачу електронних довірчих послуг щодо надання такої послуги» [5].

Зазначеним законом регулюються, у тому числі, відносини, що виникають між юридичними та фізичними особами, суб'єктами владних повноважень у процесі надання й отримання електронних довірчих послуг, процедури надання таких послуг, нагляду і контролю за дотриманням вимог законодавства у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг.

Постановою КМУ встановлено: «1) апостиль на офіційних документах проставляється та заповнюється за допомогою програмних засобів Реєстру у формі електронного документа відповідно до зразка, встановленого Конвенцією, що стосується вимоги легалізації іноземних офіційних документів; 2) на електронний документ, який містить візуальне зображення зразка підпису (відцифрований підпис) уповноваженої особи, відповідальної за проставлення апостилю, накладається кваліфікований електронний підпис такої особи та кваліфікована електронна печатка уповноваженого органу згідно з вимогами законодавства у сфері електронних довірчих послуг. При цьому кваліфікований електронний підпис чи печатка створюються за допомогою засобів кваліфікованого електронного підпису чи печатки, які мають вбудовані апаратно-програмні засоби, що забезпечують захист записаних на них даних від несанкціонованого доступу, від безпосереднього ознайомлення із значенням параметрів особистих ключів та їх копіювання; 3) склад, порядок розміщення обов'язкових реквізитів апостилю у формі електронного документа повинні відповідати вимогам законодавства про електронні документи та електронний документообіг; 4) візуальна форма апостилю на папері повинна відображати дані, які він містить, в електронній формі, зокрема візуальне відображення зразка підпису (відцифрованого

підпису) уповноваженої особи, відповідальної за проставлення апостилю» [2].

Сукупність інформаційно-комунікаційних технологій (технологічних алгоритмів у праві), які слід використовувати у сфері легалізації документів, можна поділити на дві групи: технології асистансу та технології впровадження.

До технологій асистансу, які виконують допоміжну роль в процесах легалізації документів, слід відносити: 1) електронні бази даних, які використовуються для доступу до законодавчих актів, судових рішень, доктринальних джерел, пошуку й аналізу судової практики: Офіційний вебпортал парламенту України GOV.UA, LIGA:ZAKON, ЗаконOnline, Lex та ін.; 2) комп'ютерні програми на основі штучного інтелекту для роботи з нормативно-правовими актами: WINWIN AI Center of Excellence [9]; 3) комп'ютерні програми забезпечення комунікації та правових консультацій: Zoom, MS Teams, Cisco Webex та ін.

До технологій впровадження, завдяки використанню яких здійснюється безпосередня легалізація документів, слід відносити: 1) електронну печатку, електронну позначку часу, електронний підпис, електронну ідентифікацію особи, оцінку відповідності та ін.; 2) спеціалізовані платформи для здійснення окремих видів легалізації документів, приміром: Електронний реєстр апостилів, урядовий електронний портал «Дія», де можна отримати відповідний документ або дозвіл.

Стосовно зазначених спеціалізованих платформ слід сказати, що в Україні, на відміну від інших європейських держав, цей напрям перебуває у початковому стані. Приміром, у Великій Британії вже давно функціонує механізм апостиляції, відповідно до якого зацікавлені громадяни можуть звернутися на офіційний вебсайт уряду (Foreign Commonwealth & Development Office) щодо легалізації документів. Фактично, після подання онлайн-заявки на проставлення електронного апостилю, заявник отримує відповідне повідомлення на електронну пошту, в якому містяться результати апостиляції затребуваного документу у цифровій формі [12].

Слід відзначити, що окрім розробок Мінцифри на порталі «Дія», наприкінці 2023 року в Україні було ухвалено постанову КМУ, де визначено первинні засади механізму визнання іноземних сертифікатів відкритих ключів і електронних підписів, а також використання інформаційно-комунікаційної системи центрального засвідчувального органу з метою забезпечення визнання в Україні іноземних електронних довірчих послуг, іноземних сертифікатів відкритих ключів, що використовуються під час надання юридично значущих електронних послуг у процесі взаємодії між суб'єктами різних держав [1].

Зазначені процеси відображають позитивні тенденції до розвитку використання технологічного арсеналу сучасних електронних інструментів з метою підвищення якості, транспарентності та зручності надання й отримання послуг з легалізації документів.

Висновок. Основні завдання імплементації інформаційно-комунікаційних технологій у сферу легалізації документів спрямовані на підвищення ефективності доступу до послуг з підтвердження чинності документів, спрощення правових процедур видачі та отримання результатів легалізації, вдосконалення правового регулювання у зазначеній сфері. Практична реалізація цих завдань має реалізовуватися за такими напрямками: впровадження ефективних систем електронного документообігу для прискорення опрацювання юридичних документів; розвиток електронних процедур, подання документів онлайн і відстеження процесу розгляду звернень; використання LegalTech-рішень для автоматизації юридичної аналітики та підготовки документів; впровадження електронних платформ, державних реєстрів і баз даних для доступу до юридичних послуг, швидкого отримання інформації про правовий статус документів; забезпечення цифрової ідентифікації для участі в легалізаційних процедурах;

інтеграція з міжнародними платформами (наприклад, EU e-Justice Portal) для взаємного визнання документів у ЄС; уніфікація вимог і гармонізація національних процедур із міжнародними стандартами.

Виконання цих завдань має стратегічне значення для модернізації вітчизняної правової системи та забезпечення відповідності легалізаційної діяльності сучасним технологічним викликам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деякі питання визнання іноземних сертифікатів відкритих ключів, електронних підписів, а також використання інформаційно-комунікаційної системи центрального засвідчувального органу для забезпечення визнання в Україні електронних довірчих послуг, іноземних сертифікатів відкритих ключів, що використовуються під час надання юридично значущих електронних послуг у процесі взаємодії між суб'єктами різних держав : Постанова КМУ від 14.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2023-p#Text>
2. Деякі питання забезпечення запровадження електронного сервісу з проставлення апостилю : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.11.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/890-2015-%D0%BF#Text>
3. Еннан Р. Є. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет. *IT право: проблеми і перспективи розвитку в Україні* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. Львів : НУ «Львів. політехніка», 2016. С. 172–181. URL: <http://aphd.ua/publication-173/>
4. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/851-15>
5. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2155-19>
6. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>
7. Стефанчук Р. О. Інформаційні технології та право: quo vadis? *Право України*. 2018. № 1. С. 30–50.
8. Трінтіна Н. А., Котелевець С. Є. Інформаційні технології в юридичній діяльності. *Фізико-математична осяєта (ФМО)*. 2021. Вип. № 1 (27). С. 89–93.
9. Україна розробляє софт на базі штучного інтелекту для роботи із законодавством. Що ще передбачено? URL: <https://biz.censor.net/n3534013>
10. Фрончко В. До питання про цифрову юриспруденцію. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 2. С. 144–148.
11. Barnett J., Soares A., Treleaven P. Algorithms and the Law. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/219543069.pdf>
12. Foreign Commonwealth & Development Office. *Офіційний вебсайт*. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/foreign-commonwealth-development-office>
13. Hibbits B. J. The Technology of Law. Essay. *Law library Journal*. 2010. Vol. № 102:1. URL: https://www.aallnet.org/wp-content/uploads/2018/01/Vol-102-pub_llj_v102n01-2010-05.pdf